

В.Є. Шевченко

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»

О.В. Числицька

науковий співробітник,
Науково-дослідний Інститут
проблем військової медицини Збройних Сил України

Проблемні питання комплектування військово-медичного персоналу первинної ланки: психологічний аспект

У статті розглянуто актуальність вимог до проведення невідкладних заходів щодо оптимізації існуючої системи медичного забезпечення військ, опрацювання нових форм і принципів комплектування кадрами, їх адаптації до діяльності в особливих умовах праці. Проведено попередній аналіз соціально-демографічних і психологічних показників контингенту осіб призовного віку. Окреслено проблемні питання сучасного комплектування війська, зокрема, військово-медичного персоналу первинної ланки.

В статье рассмотрены вопросы актуальности реформирования существующей системы медицинского обеспечения войск, в частности вопросы, касающиеся комплектования и адаптации военно-медицинского персонала первичного звена. На основании данных литературы проведен предварительный анализ социально-демографических и психологических характеристик призывного контингента. Определены ключевые проблемные вопросы комплектования военно-медицинского персонала первичного звена.

It was established the role of psychological and demography factors in army recruiting process. Research results are given in the article and their borderline is set. The analysis of the negative factors show the ways to optimization of army recruiting process.

Ключові слова: оптимізація, медичне забезпечення, психологічні показники, соціально-демографічний, особи призовного віку, військово-медичний персонал.

Постановка проблеми

Виникнення та утвердження України як молодої незалежної держави пов'язане, насамперед, із забезпеченням її власної національної безпеки. Це потребує розробки і реалізації відповідної державної політики у сфері безпеки, особливо у тій її частині, яка забезпечує захищеність суспільства і держави від воєнних загроз, вжиття комплексу політичних, економічних, соціальних, інформаційних та військових заходів щодо утвердження держави на міжнародній арені [1].

Важливим елементом воєнної безпеки України є її Збройні Сили (ЗС). Реформування ЗС відповідно до завдань щодо захисту не тільки суверенітету країни, а і підтримки міжнародного миру, становить основний напрям української політики у сфері воєнної безпеки.

Сучасні ЗС повинні відповідати курсу України на євроатлантичну та європейську інтеграцію, а також бути здатними виконувати широкий спектр

завдань щодо реалізації національних інтересів у воєнній сфері як на території України, так і за її межами у складі військових компонентів регіональних систем безпеки.

Направлення українських військових контингентів у «гарячі точки» світу з метою підтримання миру стало невід'ємним атрибутом зовнішньої політики незалежної України. Політичні рішення вищого державного керівництва про участь наших підрозділів у миротворчих операціях з урегулювання небезпечних конфліктів у колишній Югославії, країнах Близького Сходу, Африки вимагає від військового командування особливої, поглибленої уваги до добору і підготовки особового складу, призначеного для відрядження. Адже військова миротворча діяльність має надзвичайно складний, багаторівневий характер. Участь у миротворчих операціях значно підвищує вимоги до особового складу ЗС, до їх психологічних і психофізіологічних можливостей [2].

Насамперед постають проблеми адаптації, надійності та психологічної готовності військовослужбовців, які безпосередньо знаходяться на «лінії вогню» під час бойових дій та виконання дій за призначенням. Це стосується і військово-медичного персоналу первинної ланки.

Принципово нові засади застосування ЗС України вимагають проведення невідкладних заходів щодо оптимізації існуючої системи медичного забезпечення військ (сил) в різних умовах їх діяльності, опрацювання нових форм і принципів комплектування кадрами, їх адаптації до діяльності в особливих умовах праці [3].

Медична служба ЗС України на перших етапах свого становлення успадкувала принципи радянської військово-медичної доктрини, що потребують істотного корегування з урахуванням сучасних вимог. Нині стоїть завдання докорінного реформування військової охорони здоров'я, метою якого є створення системи, яка відповідала новим соціально-економічним умовам і сучасним завданням навчально-бойової підготовки військ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

В Україні стан наукової розробки питань медичного забезпечення ЗС в різних умовах їх діяльності не можна вважати задовільним, оскільки переважна більшість наукових досліджень останнього десятиліття стосувалась лікувально-профілактичних та організаційних аспектів медичного забезпечення військ в умовах мирного та воєнного часу [4, 5, 6, 7, 8, 9, 10].

Слід зазначити, що у вітчизняній психології в рамках дисертаційних робіт досліджувалися особливості психологічного забезпечення різних контингентів військовослужбовців: фахівців операторського профілю, воїнів-десантників, морських спеціалістів, військовослужбовців частин спеціального призначення [11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18], проте повністю відсутні дисертаційні дослідження щодо вивчення психологічних шляхів підвищення ефективності бойової роботи і боєздатності особового складу медичної служби ЗС України, що потребує свого негайного вирішення.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

В умовах формування силових структур та військових формувань держави, що відбувається на фоні політичних, соціальних та економічних змін, особливе значення приділяється процесу відбору і підготовки професійних кадрів. Протягом усього часу існування війська цим питанням приділялася значна увага в різних категорій військовослужбовців, однак процес психологічного супроводу рядового і сержантського складу, що проходить службу за контрактом, є принципово новим напрямком, що в сучасних умовах, у зв'язку зі зміщенням пріоритету комплектування військових формувань за таким принципом здобуває теоретичну та практичну значущість. Як показує аналіз вивчення цієї

проблематики, питання психологічного забезпечення військовослужбовців за контрактом, зокрема персоналу медичної служби первинної ланки, науковцями на теренах нашої держави практично не досліджувались.

Формулювання цілей статті

Метою статті є розгляд проблемних питань комплектування військово-медичного персоналу первинної ланки на підставі аналізу соціально-демографічних і психологічних показників контингенту осіб призовного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження

Розглядаючи питання «якості» призовного контингенту у війська, слід зробити певне принципове зауваження. У нормативно-правових актах силових відомств прийнято розділяти осіб, які проходять службу за призовом, та осіб, які проходять службу за контрактом. Проте, з точки зору соціально-демографічної ситуації в країні, професійно-психологічного відбору та фактичного стану справ, принципової різниці між представниками цих груп немає [19]. Комплектація війська відбувається з однорідного за структурою людського ресурсу, який загалом формується як прошарок суспільства під назвою «молодь призовного віку».

Демографічну ситуацію, яка склалася в Україні на фоні подій соціально-економічного характеру за останнє десятиріччя, можна охарактеризувати як напружену, що підтверджується динамікою зменшення населення та погіршенням стану здоров'я громадян.

Аналіз динаміки зменшення чисельності населення України за офіційною статистикою лише з 1994 по 2009 роки показує, що зменшення чисельності відбулося більш ніж на 6 мільйонів осіб.

Дані статистичних досліджень свідчать про скорочення середньої тривалості життя населення країни, невпинне збільшення кількості померлих. Показники смертності збільшилися за усіма класами хвороб та в усіх вікових групах (у тому числі осіб віком 15–29 років). В останній групі смертність осіб чоловічої статі перевищує жіночу смертність і має тенденцію до постійного збільшення: у 1998 році в 2,5 рази, у 2004 в 3,9 рази [20].

З огляду на національну безпеку загрозливою є тенденція зменшення загальної чисельності молоді призовного віку, особливо у сільській місцевості. Серед сільського населення природній приріст зменшився у 8,3 рази. Разом із цим, в Україні поступово погіршується стан здоров'я підлітків. Лише протягом дев'яностих років поширеність хвороб серед підлітків значно зросла. Серед юнаків цей показник з 1991 року по 1999 збільшився на 68,6%, серед дівчат – на 79,3%. Тобто темпи погіршення здоров'я дівчат – майбутніх матерів – значно перевищують такі самі в юнаків. Захворюваність підлітків на активні форми туберкульозу за останні п'ять років збільшилася на 52,6%. 70% ВІЛ інфікованих в Україні складає молодь віком 20–29 років [21].

Викликає стурбованість і фізичний розвиток підлітків: за даними Інституту охорони здоров'я дітей і підлітків АМН України, понад 20% підлітків в Україні мають патологічний дефіцит маси тіла, а 47% – зниження фізичного розвитку від нормативних величин. У 20% відсотків підлітків хронічні захворювання діагностуються із запізненням, тільки при передачі із дитячих поліклінік під нагляд терапевтів підліткових кабінетів. Ще у 15% підлітків захворювання формуються у період між припискою та призовом.

В останні роки у третини призовників діагностують два хронічних захворювання, у 11,5% – три, у 5,2% – чотири і більше. Кількість здорових призовників з 1996 року по 2002 знизилось у два рази [22].

Юнаки звертаються за медичною допомогою значно частіше, ніж дівчата, з приводу розладів психіки (у 2,8 рази), травм, отруєнь та впливу інших зов-

нішніх чинників (у 2,1 рази), хвороб системи кровообігу (у 1,6 рази), кістково-м'язової системи (у 1,8 разів). Значною мірою такий стан справ зумовлений і зниженням кількісних та якісних показників харчування дітей і підлітків, що є наслідком незадовільного матеріального становища батьків [23].

Аналіз стану здоров'я молодих солдат, які щойно прийшли до військових частин, показав, що щорічно від 400 до 500 чоловік повертається у військкомати за місцем призову як дефекти призову за станом здоров'я. Водночас, зменшення призовних ресурсів (за різними причинами) змушує військкомати негласно знижувати вимоги щодо якості показників здоров'я призовних контингентів, забезпечуючи виконання плану призову за рахунок непридатних до військової служби [24].

Згідно зі статистичними даними Міністерства оборони України, навесні 2007 року було призвано 22 тисячі осіб, із них 11 тисяч – з сільської місцевості. Великий відсоток припадав на сиріт, юнаків з неповних родин, вихованців інтернатів – тих, хто взагалі не має родичів. Їх кількість складала 5300 осіб. Отже, «вихідний» соціальний чинник був вкрай негативним. Упродовж двох місяців, після так званої медичної «фільтрації» у військкоматах на підставі обстеження всіх 22 тисяч військовослужбовців встановлено: 1130 осіб вже перебували під наглядом лікарів, 384 – були направлені на стаціонарне лікування, а 2500 – віднесені до групи «ризик» за психологічними показниками [25].

На початок осінньої призовної кампанії 2007 року на військовому обліку перебувало всього близько 1,5 млн. осіб призовного віку. З них вже мали право на відстрочку або взагалі звільнялися від призову і не підлягали виклику на призовні комісії 65,5 відсотка. А це здебільшого юнаки з прийнятними показниками за станом здоров'я та рівнем освіти. Отже, призовні комісії усіх рівнів практично розглядають суттєво обмежене коло кандидатів на проходження військової служби, у тому числі і за контрактом. Тобто кандидати до війська здебільшого мають низькі соціальний статус, рівень освіти і стан здоров'я. Як наслідок, 92 відсотки з них не можуть бути відправлені до війська, навіть по призову, через низькі морально-ділові якості, освітній рівень та наявність понад двох хронічних захворювань. Але навіть з тих восьми відсотків, що залишаються, не мали обмежень за станом здоров'я лише 40 відсотків. Решта направляється до війська, маючи ті чи інші захворювання [25].

За даними Науково-дослідного інституту проблем військової медицини ЗС України (м. Ірпінь), велику занепокоєність викликає рівень фізичної підготовки, стан соціально-психологічного статусу сучасного призовника. Так, лише п'ята частина підлітків призовного віку відносно регулярно займається фізичною культурою. Фізична підготовка 70% призовників не відповідає мінімальному необхідному рівню. «Вхідний» контроль молодого поповнення, яке кожні півроку приходять до військових частин, свідчить, що серед тих, хто після первинної підготовки у 14 діб має взяти у руки зброю і стати на варту, більше 4% – наркомани, 30% – несистематично вживали наркотики, 51% юнаків регулярно до служби вживали алкогольні напої, близько 4% мають судимість і 7,2% – перебували на обліку в міліції. Крім того, невпинно знижується освітній рівень призовного контингенту. За останні п'ять років у 2,8 рази зменшилась кількість призовників, які мають середню освіту, майже 30% кожного призову мають неповну середню освіту, а близько 7% не мають і такої [26].

За період 1999 по 2002 роки відмічено зниження загального інтелектуального рівня військовослужбовців строкової служби на 38,9%, а нервово-психічної стійкості – на 33,2% [27].

За даними Центральної військово-лікарської комісії Міністерства оборони України (м. Київ), лише у 2002 році у структурі хвороб, за якими було звільнено військовослужбовців строкової служби, 38% склали нервово-психічні

захворювання, 41% – захворювання опорно-рухового апарату [28]. Серед офіцерського складу намічається загрозлива тенденція. Так, у 2005 році офіцерів, звільнених за станом здоров'я, налічувалося 7400 осіб, то у 2006 році – 5950. Але у 2005 році серед офіцерів, визнаних непридатними до військової служби, молодих було 3,2 відсотка, а у 2006 році – вже 5,7%. Отже, зростає рівень захворюваності саме серед молоді [25].

Результати досліджень практичних психологів [19], отриманих на підставі аналізу даних професійно-психологічного відбору до військових частин центрального підпорядкування, надають підстав стверджувати, що на сьогодні у 90% випадків контрактник є людиною, яка як суб'єкт праці не витримала конкуренції на ринку праці і, відповідно, шукає мінімальної соціальної захищеності. Тобто основний мотив укладення контракту – запобігти безробіттю. За таких умов не може йти мова про високий рівень мотивації та настанови на службову діяльність, формування психологічної готовності, нормального перебігу адаптації у військовому колективі.

Висновки

Усе вищезазначене є витоком подальших негараздів у суспільстві, що загрожують Національній безпеці держави, а саме:

формування низького рівня репродуктивного здоров'я молоді;

поступове і стійке зниження придатності молодих чоловіків до служби у ЗС та інших силових відомствах України;

наявність значних обмежень професійно-психологічної придатності молодих чоловіків, невідповідності вимогам широкого кола військових спеціальностей, зокрема військово-медичних;

сумнівність розв'язання питання реальної «професіоналізації» війська з огляду на перспективи контрактного способу комплектування за існуючих організаційних підходів.

Список використаних джерел

1. Білий В.Я. Медико-соціальні проблеми професійної надійності військовослужбовців у контексті національної безпеки України / В.Я. Білий, В.І. Варус // Наука і оборона. – 2003. – № 1. – С. 16–20.

2. Іванов Д.А. Психолого-психіатричні аспекти миротворчої діяльності. Психічні розлади у військовослужбовців: клініка, діагностика, лікування, психопрофілактика, реабілітація : монографія. – 2-е доп. і випр. вид. / Д.А. Іванов. – К., 2007. – 425 с.

3. Шевченко В.Є. Сучасні організаційно-методичні аспекти психофізіологічного супроводу особового складу військових спецконтингентів : монографія / В.Є. Шевченко, А.С. Котуза. – К. : Наук. світ, 2010. – 356 с.

4. Вовкодав М. М. Наукове обґрунтування основних напрямків реформування системи охорони здоров'я військовослужбовців Збройних Сил України : автореферат дис... канд. мед. наук: 14.02.03 / Національний медичний ун-т ім. О.О. Богомольця / М.М. Вовкодав. – К., 1999. – 20 с.

5. Голик Л.А. Система оптимізації медичної допомоги у Збройних Силах України (наукове обґрунтування та реалізація) : автореферат дис... д-ра мед. наук: 14.02.03 / Національний медичний ун-т ім. О.О. Богомольця / Л.А. Голик. – К., 2003. – 24 с.

6. Жаховський В.О. Державне управління системою формування кадрового потенціалу медичної служби Збройних Сил у контексті європейської та євроатлантичної інтеграції України : автореферат дис... канд. наук з держ. упр: 25.00.02 / Національна академія державного управління при Президенті України / В.О. Жаховський. – К., 2005. – 19 с.

7. *Косарчук В.В.* Наукове обґрунтування оптимізації медичного забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України в системі «допризовник – призовник – молодий солдат» : автореферат дис... канд. мед. наук: 14.02.03 / Національний медичний ун-т ім. О.О. Богомольця / В.В. Косарчук. – К., 2004. – 19 с.
8. *Котуза А.С.* Наукове обґрунтування системи медико-організаційних заходів, спрямованих на зниження рівня захворюваності льотного складу Військово-Повітряних Сил України : автореферат дис канд. мед. наук: 14.02.03 / Українська військово-медична академія / А.С. Котуза. – К., 2002. – 19 с.
9. *Пасько В.В.* Наукове обґрунтування сучасної системи підготовки кадрових ресурсів військової медицини в Україні : автореферат дис... д-ра мед. наук: 14.02.03 / Українська військово-медична академія / В.В. Пасько. – К., 2002. – 23 с.
10. *Подрушняк В.Б.* Обґрунтування і розробка кваліфікаційних критеріїв у системі професійної підготовки і використання медичних кадрів в охороні здоров'я : автореферат дис... канд. мед. наук: 14.02.03 / Український ін-т громадського здоров'я / В.Б. Подрушняк. – К., 2002. – 20 с.
11. *Блінов О.А.* Формування емоційної стійкості у військовослужбовців аеромобільних військ під час повітряно-десантної підготовки : автореф. дис... канд. психол. наук: 20.02.02 / Київський військовий гуманітарний інститут / О.А. Блінов. – К., 1999. – 19 с.
12. *Видай А.Ю.* Особистісні страхи призовників та їх профорієнтаційне значення : автореферат дис... канд. психол. наук: 19.00.01 / Інститут психології АПН України ім. Г.С. Костюка / А.Ю. Видай. – К., 2003. – 19 с.
13. *Корольчук М.С.* Психофізіологія працездатності корабельних спеціалістів в екстремальних умовах : автореф. дис... д-ра психол. наук: 19.00.02 / Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України / М.С. Корольчук. – К., 1996. – 33 с.
14. *Криворучко П.П.* Психологія забезпечення професійної діяльності корабельних спеціалістів у тривалому плаванні : автореферат. дис... канд. психол. наук: 20.02.02 / Київський військовий гуманітарний інститут / П.П. Криворучко. – К., 1998. – 19 с.
15. *Опанасенко В.В.* Властивості психофізіологічних функцій людини в умовах переробки інформації різного ступеня складності та їх роль в успішності операторської діяльності : автореф. дис... канд. мед. наук: 14.02.01 / Інститут медицини праці АМН України / В.В. Опанасенко. – К., 2004. – 18 с.
16. *Стасюк В.В.* Формування емоційної стійкості у воїнів-десантників в умовах сучасного бою : автореферат. дис... канд. психол. наук: 20.02.02 / Військовий гуманітарний інститут Національної академії оборони України / В.В. Стасюк. – К., 1998. – 20 с.
17. *Шевченко В.Є.* Психофізіологічні особливості працездатності фахівців спецпідрозділів Міністерства оборони України : автореферат дис... канд. психол. наук: 19.00.02 / Інститут психології АПН України ім. Г.С. Костюка / В.Є. Шевченко. – К., 2002. – 19 с.
18. *Шпак Р.А.* Психофізіологічне забезпечення надійності професійної діяльності військових радіотелеграфістів : автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.02 / Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України / Р.А. Шпак. – К., 2004. – 19 с.
19. *Шевченко В.Є.* Психофізіологічний аналіз методологічних підходів до забезпечення професійної надійності і боєздатності військовослужбовців Збройних Сил України / В.Є. Шевченко, В.В. Опанасенко, В.В. Маслюк, М.А. Остапенко, Н.В. Новосельська // Військова медицина України. – 2005. – Т. 5. – №1. – С. 38–41.
20. *Здоров'я жінок та дітей України: інформаційно-аналітична довідка.* – К. : Здоров'я, 2004. – 120 с.

21. Основні показники стану здоров'я України: Статистично-аналітичний довідковий посібник. – К. : Здоров'я, 2005. – 144 с.
22. Пономаренко В.М. Збереження і зміцнення здоров'я призовників і молоді – важливий напрямок охорони здоров'я / Пономаренко В.М., Грузева Т.С., Чепелевська Л.А., Кульчицька Т.К. // Військова медицина України. – Т. 2. – №3. – 2005. – С. 5–13.
23. Нагорна А.М. Здоров'я молоді України: проблеми та перспективи / А.М. Нагорна, Т.С. Грузева. – К. : Школяр, 2006. – 368 с.
24. Шекера О.Г. Професійна армія у світлі медично-демографічної ситуації в Україні / О.Г. Шекера // Наука і оборона. – 2003. – №2. – С. 8–13.
25. Галанцев В. До служби придатний / В. Галанцев, Д. Фенік // Військо України. – 2007. – №11. – С. 4–5.
26. Волик О.М. Соціальний та духовний комфорт військовослужбовців строкової служби Збройних Сил України / О.М. Волик, Л.М. Черней // Військова медицина України. – 2002. – Т. 2. – №1. – С. 92–94.
27. Данішевський М.М. Особливості вегетативних дисфункцій у підлітків призовного віку / М.М. Данішевський, Т.С. Макієнко // Наукова конференція молодих вчених. – К. : Вид-во УВМА, 2005. – С. 43–44.
28. Романюк Ю.А. Рівень нервово-психічного розвитку підлітків призовного віку / Ю.А. Романюк, Т.К. Набухотний // Наукова конференція молодих вчених. – К. : Вид-во УВМА, 2005. – С. 42–43.